

ОБҐРУНТУВАННЯ ПОТРЕБИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАКТИЧНИХ МЕХАНІЗМІВ СТАТЕВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

THE REQUIREMENT'S JUSTIFICATION OF THE PRACTICE MECHANISMS'S IMPROVEMENT OF THE SEXUAL MATURATION IN THE ADOLESCENTS

Стаття присвячена одній з актуальних проблем сучасної соціальної педагогіки – сексуальній соціалізації підлітків. Зокрема, розкривається сутність таких наукових понять як «статева соціалізація», та «сексуальна культура».

Статева соціалізація підлітків у психолого-педагогічному контексті охоплює: розвиток уявлень про себе, як представника конкретної статі; виникнення статевих переваг та ціннісних орієнтацій; формування відповідних форм статевої поведінки. Провідними механізмами статевої соціалізації є статева ідентифікація та диференціація.

Коротко проаналізовано головні постулати статевої соціалізації підлітків. З'ясовано, що засвоєння соціально адекватних нормативів статевої поведінки є необхідною умовою статевої соціалізації особистості. Для того, щоб статева соціалізація підлітків була плідною необхідно зняти емоційні бар'єри та не використовувати залякування. Основна увага зосереджується на обґрунтуванні виваженого підходу до організації статевої соціалізації.

Нині у ЗМІ проводиться лібералізація статевої моралі, орієнтація підлітків на ранні сексуальні зв'язки, відбувається нав'язування стереотипів сексуальної поведінки. Для якісної протидії потрібно подолати пасивність щодо статевої соціалізації та ініціювати творчий підхід у питаннях вдосконалення сексуальної культури.

Статеве виховання підлітків відіграє вирішальну роль у сексуальній соціалізації особистості. Статева соціалізація передбачає навчання соціально адекватним нормативам поведінки. така соціалізація не відбувається механічно, а опосередковується вихованням. Завдання соціальних педагогів – задіяти всі механізми формування особистості, які позитивно сприяють усвідомленню статевої належності, посиленню мотивації до засвоєння соціальних стандартів поведінки.

Ключові слова: *статева соціалізація, компоненти і механізми статевої соціалізації, статеве виховання, сексуальна культура, соціальний педагог, обґрунтування потреби в статевої соціалізації.*

The article is devoted to one of the modern social pedagogy main issues – sexual socialization of the adolescents. In particular, it is revealed the essence of such scientific concepts as “sexual socialization” and “sexual culture”. Sexual socialization of the adolescents in the psychological and pedagogical context includes: the development of ideas about oneself as a representative of a particular gender; the emergence of sexual preferences and value orientations; the formation of appropriate forms of sexual behavior.

The leading mechanisms of sexual socialization are sexual identification and differentiation. It is briefly analyzed the main postulates of sexual socialization of the adolescents. It was found out that the assimilation of socially adequate standards of sexual behavior is a necessary condition for the sexual socialization of the individual. In order for the sexual socialization of the adolescents to be productive, it is necessary to remove emotional barriers and not to use intimidation.

The main focus is based on the rationale for a balanced approach to the sexual socialization organization. Currently, it is carried out in the media liberalization of sexual morality, the orientation of adolescents into early sexual relationships, and the sexual behavior imposition of stereotypes. It is necessary for qualitative counteraction to overcome the passivity regarding sexual socialization and to initiate creative approach in questions of improvement of sexual culture.

Sexual education of adolescents plays a decisive role in the sexual socialization of the individual. Sexual socialization involves teaching socially adequate standards of conduct. Such socialization does not occur mechanically but is mediated by upbringing. The task of social educators is to use all the mechanisms of personality formation. Such mechanisms that contribute positively to the recognition of gender, the strengthening of the motivation to assimilate social standards of behavior.

Key words: *sexual socialization, components and mechanisms of sexual socialization, sexual upbringing, sexual culture, social pedagogue, the need for sexual socialization justification.*

УДК 37.013.42-051:316.346.2
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-14-2-26>

Гудзь Т.О.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри соціальної роботи
і соціальної педагогіки
Хмельницького національного
університету

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Як свідчить статистична інформація, статева соціалізація нинішньої молоді відбувається у дуже складних умовах, адже погляди на моральність набули нині нових змін. Вчинки, які раніше не схвалювалися й, навіть засуджувалися – розглядаються як такі, що є цілком нормальні та мають пояснення.

Спостерігається деяка деформація сексуальної поведінки і зростання сексуального насиль-

ства, збільшується кількість захворювань, які передаються статевим шляхом, зростає число абортів серед неповнолітніх.

У сучасному українському соціумі відбувається лібералізація статевої моралі через доступність порнографічної продукції для дитячої аудиторії, присутня легалізація різноманітних статевих збочень через зростання популярності «специфічних» комп'ютерних ігор. Усі наведені вище факти є

головними чинниками погіршення стану репродуктивного здоров'я української нації, а також формують спотворені уявлення про міжстатеві взаємини та спонукають неповнолітніх хлопців та дівчат до ранніх сексуальних зв'язків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Встановлено, що одним із перших запропонував пов'язати теорію сексології з психологією німецький лікар Генрі Хевлок Елліс [6]. Актуальною для нашого дослідження є теорія сексуальності, висунута З. Фрейдом.

З'ясовано, що протягом останніх трьох десятиліть більшість наукових праць були присвячені проблемам дитячої та юнацької сексуальності (Д. Ісаєв, В. Каган, Д. Колесов, І. Кон, В. Кравець, С. Голод, В. Нагаєв, І. Юнд та ін.). Теоретичні та практичні питання статевого виховання досліджувалися українськими науковцями (Ю. Гаврилова, О. Главацька, І. Козубовська, О. Петрунько).

Встановлено, що загальні аспекти статевої соціалізації розкриті у працях В. Васютинського, І. Ковальчука, В. Романової, В. Слепкової, Л. Столярчук. Матеріали дослідження цих учених є дуже цінними, вони стали вагомим внеском у сексуальне виховання, проте не вичерпують повністю проблематику статевої соціалізації, що й стало поштовхом для більш ґрунтовного дослідження.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість публікацій, сьогодні підлітки практично залишаються наодинці зі своїми сексуальними проблемами.

Джордж Добсон стверджує, що підлітки через свою маргінальність ще не можуть користуватися тими перевагами, які дають людині статус дорослого, але вже втратили ті переваги, які у них були в дитинстві. «Подивіться в якому важкому становищі знаходиться звичайний підліток у віці 14–15 років ... йому відмовлено у задоволенні його сексуальних бажань, в той час як вони його прямо-таки розпирають. Єдине, що йому дозволено – «торчати» в школі і зубрити нудні підручники» [1, с. 23].

Таким чином, наукова інформація підлітками до уваги практично не береться, а відверті розмови, які б підвищували рівень сексуальної культури та допомагали активно здійснювати статево соціалізацію, ведуться батьками лише незначної кількості підлітків. Тобто постала дилема: необхідно суттєво підвищити рівень статево-рольової соціалізації підлітків, адже до цього є усі передумови, а от практичні шляхи ще й досі чітко не окреслено. Вважаємо, що вагома роль належить соціальному педагогові, який зможе забезпечити доступ підлітків до якісної інформації щодо сексуальності людини, окреслить перспективи безпечної статевої поведінки, шляхом впровадження програм зі статевого виховання на основі застосування ефективних форм і методів сексуальної освіти.

Мета статті – узагальнити сутність сексуальної соціалізації та обґрунтувати роль соціального педагога у її здійсненні.

Виклад основного матеріалу. Нині як аксіома сприймається твердження про те, що статева соціалізація виступає невід'ємною частиною соціалізації особистості, яка охоплює три компоненти: 1) розвиток уявлень про себе, як представника певної статі; 2) виникнення статево-рольових переваг та ціннісних орієнтацій, 3) формування відповідних форм поведінки (М. Радзівілова).

Провідними механізмами статевої соціалізації можна вважати статево-рольову ідентифікацію та диференціацію. У психолого-педагогічній літературі [2; 7; 8; 9; 11] наголошено, що система статевої соціалізації ґрунтується на трьох постулатах.

По-перше, статева належність є важливим стержнем формування особистості, а значить формування в дітях еталонів справжнього чоловіка і жінки та потреби наслідували ці еталони, що є вагомим як для гармонії сексуального розвитку, так і для соціалізації.

По-друге, статевий потяг не повинен пригнічуватися, а навпаки – заохочуватися, проте через морально та педагогічно неприпустимі способи його задоволення у міжособистісному спілкуванні з особами протилежної статі.

По-третє, слід реалізовувати своєчасну сексуальну освіту та попереджувати раннє усвідомлення дітьми статевого розвитку, однак у цьому контексті не потрібно відмовлятися від обговорення з підлітками цих питань, а навпаки доносити інформацію доступно.

З психолого-педагогічної позиції статева соціалізація передбачає виховання дівчаток і хлопчиків, що усвідомлюють свою приналежність до одної зі статей і формування в них знань і навичок поведінки тієї статі, до якої дитина належить: у дівчаток – фемінного, у хлопчиків – маскулінного.

Для того, щоб статева соціалізація підлітків була плідною, необхідно зняти емоційні бар'єри та не використовувати залякування. Тобто засвоєння соціально адекватних нормативів статевої поведінки є необхідною умовою статевої соціалізації особистості. Диференціація статевої ролі і відповідні їм стандарти мужності та жіночності, насамперед, визначаються соціальним статусом чоловіків і жінок в конкретних соціально-економічних умовах суспільства, а також культурно-історичними традиціями і звичаями. У цілому саме освітні установи мають поряд із батьками формувати вміння та навички культури поведінки хлопчиків та дівчаток.

Автор поділяє позицію, яку декларує у своїй статті В. Кравець [5] про те, що нині статево виховання і сексуальна освіта з труднощами пробивають собі дорогу в сучасному українському суспільстві. Науковець переконаний, що стосовно

формування сексуальної культури в освітньому соціумі існує справжня цілина, а тому необхідно виважена діяльність у цьому напрямку кваліфікованих фахівців. Автор аргументовано доводить, що «сучасний світ увійшов в нову цивілізацію – цивілізацію еросу, для якої характерна еротизація. Невипадково останнім часом активізувалися дослідження не лише фізіологічних, медичних, ґендерних, проблем сексуальності, а й психологічних і педагогічних основ сексуального становлення особистості» [5, с. 12].

Особливість питань, пов'язаних із сексом та сексуальною поведінкою, полягає в тому, що вони за своєю природою цікавлять підлітків практично завжди. Зокрема, у 12–14 років діти хочуть знати коли і як це має відбутися, як до цього ставитимуться батьки та друзі. Для тих, хто почав сексуальне життя, актуальними стають питання запобігання вагітності та хвороб, що передаються статевим шляхом. Залежно від кола проблем змінюються й джерела інформації, які є надійними та достовірними. Крім того, суттєве значення мають психологічні особливості, що зумовлені віком чи соціальними чинниками.

Соціологічних досліджень показують, що інформацію про статеві стосунки підлітки можуть отримати з таких джерел: коментарі спеціалістів, ЗМІ, батьки, учителі, однолітки, спеціалізовані видання. Проблеми сексуальності людини, її статевої поведінки ще й досі обминаються навчальними закладами усіх рівнів. «Рівень сексуальної поінформованості молоді навіть з базисних питань, як-то протизаплідних засобів, протидії СНІДу, венеричних захворювань, є вкрай низьким, доступних популярних видань немає» [10, с. 9].

Як показує практика, найбільш важливі для себе знання підлітки отримують у процесі спілкування з ровесниками. Саме ровесники викликають довіру, тоді як кваліфіковані фахівці, учителі ще не завоювали авторитет підліткової аудиторії та не користуються популярністю. Безперечно, що підліткам потрібні не лише знання як такі, але й певне ставлення до них.

Крім того, необхідною є допомога у засвоєнні норм та етики взаємин між статями. У цих питаннях, зазвичай, ровесники є малокомпетентними. У цьому й криється небезпека щодо викривлення та неякісної сексуальної соціалізації з уст ровесників. Доволі складні й неоднозначні питання щодо ролі батьків у сексуальній соціалізації своїх дітей. У цьому контексті існують певні негативні чинники, які залежать від стереотипів батьківської позиції, їхніх уявлень про взаємини між статями.

Дослідження психологів [3] виявило, що 37% дорослих вважають сексуальні запитання дітей наслідком захворювань у цій сфері. Деякі батьки висловлюють різке упередження щодо ігор із сексуальним відтінком як причини наступних право-

порушень. Така упередженість батьків, їхня низька сексуальна культура й освіченість, у свою чергу, призводять до розвитку сексуальних дисгармоній, загострюють нездорову допитливість до сексуальної сторони статевої відносин, негативно впливають на формування статевої самосвідомості і статевої соціалізації підлітків.

Можна констатувати, що після тривалого періоду «безстатевого» виховання дітей, якого зазнала Україна у соціалістичну епоху, прийшли часи засилля інформації про цю сферу людського життя, яка активно підігривається, через нав'язування певних стереотипів сексуальної поведінки.

О. Петрунько [6] доводить, що за активного сприяння вітчизняних ЗМІ відбувається лібералізація статевої моралі, яка орієнтує підлітків на ранні сексуальні зв'язки, спонукає до занять проституцією. За допомогою ЗМІ у дитячу культуру вживлюють цінності дорослого світу, «штучно активізують неприродні для дітей почуття, без урахування вікових особливостей дітей, активно пропагують, нав'язують певні стереотипи сексуальної поведінки» [6, с. 3–4]. Як наслідок такого стану речей, у підлітків складається враження, що життя крутиться виключно навколо сексу. У зв'язку з цим, саме професіоналам – соціальним педагогам, практичним психологам та соціальним працівникам – необхідно допомогти молодому поколінню якісно організувати статево соціалізацію на основі активної сексуальної просвіти. Така практична діяльність стане запорукою високої сексуальної культури української нації у майбутньому.

У найбільш загальному контексті, міжстатеві взаємини, зміст статевої ролі, уявлення хлопчиків та дівчаток про відмінності між чоловіком і жінкою, їх функціональні обов'язки є своєрідним віддзеркаленням статевої поведінки дорослих в українському суспільстві. Установлено, що рольові експектації асимілюються дітьми, головним чином, в п'яти чи шестирічному віці.

Особливістю розвитку статевої свідомості й самосвідомості у підлітковому віці, як доводить І. Ковальчук [4], є збільшення розриву між рівнем знань і набутим реальним досвідом статевої поведінки. Науковець наголошує, що в статевої соціалізації тривалий час існувала директивна (авторитарна) тактика, коли норми, принципи сексуальної поведінки суворо регламентуються і контролюються. При цьому інформація регламентувалася і добиралася так, щоб не допустити вільного тлумачення.

Базова концепція формування статевої свідомості була співзвучна до тези: «Це добре, а протилежне – погано; роби так і тільки так, а не інакше». Саме така тактика статевої соціалізації була на озброєнні за часів існування соціалізму. Питання сексуальної культури, інтимної близькості були

введені в ранг «табу», а статеве виховання зводилося до морального. Такі аспекти авторитарної тактики доволі часто практикуються й нині через те, що більшість дорослих ще не перейшли на демократичну тактику у статевої соціалізації.

Українське суспільство має подолати пасивність щодо статевої соціалізації, натомість ініціювати рішучість щодо вдосконалення сексуальної культури. Варто наголосити на тому, що нині в країні не створено належних умов для повноцінної самореалізації чоловіка і жінки, а значить, і має належних основ для орієнтації на цінності шлюбу, сім'ї, материнства і батьківства. Саме у цих площинах має проводити фахову роботу соціальний педагог. У практичному контексті під час розробки програм по статевої соціалізації підлітків важливо не тільки володіти термінологією з даної проблеми, а й розуміти актуальність цієї проблеми.

Згідно із проведеними українськими соціологічними опитуваннями, вік «сексуального дебюту» в Україні знижується, збільшується кількість стате-вих партнерів, а кожний третій серед 15-річних підлітків уже мав сексуальний досвід. Цей показник є нижчим, ніж у багатьох розвинутих країнах (так, серед 16-річних американців 50% вже «займалися сексом»), однак від цього не втрачає своєї гостроти. Питання сексуальних стосунків цікавлять практично всіх підлітків, адже для них важливо розуміти роль сексуальності та зрозуміти й усвідомити сексуальні норми. На жаль, сексуальні подробиці та еротичні характеристики героїв, що тиражуються ЗМІ, стоять на заваді сексуальній соціалізації підлітків. У атмосфері суперечливої інформації важко сформувати високий рівень сексуальної культури. В той же час, саме ці проблеми загострюють питання сексуальної соціалізації серед молоді різних вікових груп, та підлітків зокрема.

У своїй практичній діяльності соціальний педагог має враховувати той факт, що на сексуальну поведінку підлітків впливає стрімкий розвиток інформаційних та комунікаційних технологій. Кожного дня викидається великий обсяг інформації, а тому багато з того, що було абсолютно неприйнятним для батьків, їхні нащадки вважають нормальним. У цьому контексті особливе місце у змісті освітньої діяльності має займати сфера моральних засад міжстатевих контактів, етичних, психологічних підвалин маскулінності та фемінності. Досвід дружби та міжстатевої взаємодії, набутий в процесі позакласної та позашкільної діяльності, має створити міцне підґрунтя для сприйняття стереотипів статевої поведінки.

Статеве виховання підлітків відіграє вирішальну роль у сексуальній соціалізації особистості, оскільки проходить на фоні статевого дозрівання організму, інтенсивного формування внутрішнього світу, самосвідомості особистості. По-перше, ста-

теве виховання може допомогти підліткові знайти позитивні почуття стосовно себе і своєї сексуальності, зробити правильний вибір на підставі достовірної інформації та знайти почуття задоволення від безпечних стате-вих стосунків. По-друге, статеве виховання може також знизити кількість незапланованих вагітностей та підвищити рівень сексуальної культури підлітків. По-третє, ті загальноосвітні навчальні заклади, у яких проводиться статеве виховання, дають можливість підліткам мати справу з «надійними» дорослими, яким довіряють і які не пов'язані із родиною і місцем їхнього проживання. Вони також можуть почувати себе в більшій безпеці, тому що бесіди на сексуальні теми зі сторонньою особою мають менш особистий характер, ніж бесіди з батьками.

Процес статевої соціалізації передбачає навчання соціально адекватним нормативам поведінки, не відбувається механічно, а опосередковується потребами, інтересами виховання. Завдання соціальних педагогів – задіяти всі механізми формування особистості, які позитивно сприяють усвідомленню статевої належності, посиленню мотивації до засвоєння соціальних стандартів поведінки.

Статева соціалізація означає не тільки збагачення практичного досвіду підлітків в оволодінні сексуальною культурою, а й розширення можливостей для їхнього навчання й самовизначення під час сексуальних взаємин. Автор вважає, що саме соціальний педагог і має бути тим дорослим, що користується авторитетом та повагою у підлітків, і саме з ним можна відверто поговорити про питання, які стосуються сексуального дозрівання.

Висновки. Питання сексуального виховання і сексуальної просвіти підлітків є вкрай вагомим. Встановлено, що статева соціалізація – невід'ємна частина загального процесу соціалізації, яку мають проводити кваліфіковані фахівці, що користується високим рівнем довіри серед підліткової аудиторії.

Соціальний педагог є саме тим фахівцем, який має ґрунтовні знання та необхідний арсенал практичних умінь і навичок для такої діяльності. У практичній діяльності для того, щоб статева соціалізація підлітків була плідною необхідно зняти емоційні бар'єри та не використовувати залякування.

Перспективним у цьому напрямі автор вважає розробку комплексної соціально-педагогічної програми та її апробація.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Калаур С.М., Главацька О.Л. Основи соціального розвитку особистості: навч. посіб. для студ. спец. «Соціальна педагогіка» і «Соціальна робота». Тернопіль : вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. 315 с.
2. Келли Г. Основи сучасної сексології. СПб. : Издательство «Питер», 2000. 896 с.
3. Кікінеджи О., Говорун Т. Стаття та сексуальність: Психологічний ракурс. Тернопіль, 1999. 97 с.

4. Ковальчук І.А. Статеворольова соціалізація учнів: Монографія. Луганськ : Альма-матер, 2007. 216 с.
5. Кравець В.П. Проблеми сексуальної соціалізації школярів у вітчизняній педагогіці ХХ століття. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія : Педагогіка. 2017. № 3. С. 3.–13.
6. Петрунько О.В. Діти і медіа: соціалізація в агресивному медіасередовищі : монографія. Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2011. 480 с.
7. Постовой В.Г. Сучасна сім'я та її педагогіка. К. : Освіта, 1994. 64 с.
8. Сечейко О.В. До проблеми сексуального виховання. *Рідна школа*. 2009. № 1. С. 12–16.
9. Ступко А.Й., Соколова С.Е. Вам – девушки, юноши. К. : Здоров'я, 2007. 181 с.
10. Формування сексуальної культури молоді / Балакірева О.М., Галустян Ю.М. та ін. К. : Державний інститут проблем сім'ї та молоді, Український ін-т. соціальних досліджень, 2004. Кн. 9. 132 с.
11. Юнда І.Ф., Юнда Л.І. Сексологічні основи сімейного життя. К. : Здоров'я, 1993. 208 с.